

IZ ARHIVA OBITELJI VICKOVIĆA U ZUPCIMA KOD BARA UZ OBJAŠNJENJE O HRVAT - BAŠI

VINKO FORETIĆ

Došlo mi je do ruku rekoliko dokumenata iz arhiva obitelji Vickovića u Zupcima kod Bara. U jednome, na talijanskom jeziku, spominje se *Capo Croato dei Latini Zupzaci*, a u drugom, na francuskom jeziku, *chef de Croates de Subzé*. Držim za vrijedno te dokumente objelodaniti, ali da bi se shvatilo značenje tih izraza i vrijednost dokumenata, potrebno je prethodno nešto reći o pojavi takozvanog *hrvat - baše*.

Znamo dobro, da su se u 19. stoljeću (a vjerojatno još i ranije) mnogo iseljavali u Carigrad stanovnici iz Boke, Grblja, Paštrovića, Spiča, Zubaca, stare Crne Gore i Zete. Pod Zetom ne misli se ovdje na sredovječni pojam Zete, već kraj južno od Titograda (nekadašnje Podgorice) do Skadarskog jezera, koji se kraj i danas tako naziva. Ti naseljenici obavljali su razne poslove, a obično su bili vrtlari, sobari, vratari i čuvari kuća i imanja. Znamo za Grbljane, Paštroviće, Spičane, Zupce, Crnogorce i Zećane da su u Carigradu bili udruženi u neke zajednice, kojima je na čelu stajao poglavica, koji je bio posrednikom između njih i turske vlasti zastupajući njihove interese, a i rješavajući razne sporove između njih samih. Taj poglavica nazivao se *hrvat-baša*. Tu zanimljivu pojavu trebalo bi još svestrano proučiti. Dosad se ipak nešto o njoj pisalo, te imamo već podataka, koji imaju karakter izvora. S dva dokumenta, koja ovdje objavljujemo, proširit će se znanje o tome, a ujedno oni daju poticaj za dalja istraživanja.

Prvi meni dosada poznati spomen o *hrvat-baši* je od Ljubomira Nenadovića. Nenadović je mnogo bio povezan s Crnogorcima. Poznato je, da se za vrijeme svog puta u Italiju g. 1851. sreo tamo s Njegošem i s njime često bio, pa to i opisao u svom putopisu »Pisma iz Italije«. G. 1857. bio je prvi put na Cetinju. G. 1858.—1859. živio je neko vrijeme u Carigradu kao sekretar srpskog poslanstva. Drugi put je bio na Cetinju g. 1875., a treći put od ožujka 1877. do ožujka 1878. G. 1862. tiskao je na Cetinju u posebnom izdanju pjesmu o *hrvat-baši crnogorskom* u povodu jednog događaja, koji se tolože dogodio u Carigradu u kolovozu 1859. Nažalost do te pjesme nijesam mogao doći, jer je ni

na Cetinju nema u javnim knjižnicama, a ni traganje za njom u ostalim našim centrima nije mi uspjelo. No o njoj govore razni pisci. Spominje je ruski pisac Vikentije Makušev pod naslovom »Hrvat-baša« u svojoj radnji Поюздка въ Черногорию въ септябрю 1865 г., koja je otiskana u njegovoj knjizi Задунайскіе и адриатическіе Славяне izdanoj u Petrogradu g. 1867. (na strani 135), a zatim Stojan Novaković na strani 444. svoga djela »Srpska bibliografija za noviju književnost 1741—1867.« (Biograd 1869). On je donosi pod naslovom »Rvatbaša crnogorskij Avgusta 1859«. Budući da joj Makušev ne spominje pisca, a Novaković ime Nenadovića meće u zagrade, čini se, da je djelo izišlo anonimno. Inače u raznim izdanjima cjelokupnih djela Nenadovićevidih ona nije objelodanjena, već samo u izboru Nenadovićevidih djela izašlom u Beogradu g. 1939. Trifun Djukić opširnije o njoj govori u pogovoru, a slično i u svom djelu »Pregled književnog rada Crne Gore od vladike Vasilija do 1918. godine« na str. 117—118 (Cetinje 1951). G. 1878. pisao je Nenadović u Cetinju »O Crnogorcima. Pisma sa Cetinja 1878. godine«. Govoreći o Crnogorcima uopće, spomenuo je i Crnogorce u Carigradu na temelju sjećanja svoga nekadašnjeg boravka u tome gradu g. 1858.—1859. (u novom izdanju Srpske književne zadruge od g. 1929. na str. 105—114). Među ostalim ovako o njima govori: »Imali su svoga starešinu, koji se u tadašnje vreme zvaše Hrvat-baša, što će reći »glavar Hrvata«, jer u Carigradu Crnogorce ne zovu drukčije nego Hrvatima. Pitao sam otkuda dolazi to; i kazашe mi: da su se sami Crnogorci, kad su u starija vremena tamo počeli dolaziti, tako nazivali, da bi mogli spokojnije u toj neprijateljskoj zemlji svoje poslove raditi, počem su bili u neprestanom ratu sa Turskom, pa im ne beše ni dopušteno tamo putovati. Zato su i uzimali na sebe bratsko i srodno ime, i kazivali se da su Hrvati; a u celoj turskoj carevini znalo se da Hrvate štiti bečki ćesar. Neki stari Bugarin reče mi: da su ih Turci tako nazivali što iz mrzosti nisu hteli da ih njihovim pravim imenom zovu. Jedan Crnogorac kazivaše mi da to dolazi otuda: što Crnogorac, zbog svog narodnog ponosa, neće ni u Stambolu, za dobru platu, pod svojim crnogorskim imenom Turčina da služi«. Ova objašnjenja, kako je došlo do toga, da su Crnogorce nazivali u Carigradu Hrvatima, Nenadović ne iznosi kao svoja, već kao ona, koja je čuo u Carigradu. Važnije od tih objašnjenja jest iznošenje same činjenice. On opširno govori o hrvat-baši Mišanu Martinoviću s cetinjskog polja iz vremena g. 1858.—1859. O njemu veli: »Njega je knez Danilo postavio za svog zastupnika u Carigradu, da zaklanja i štiti Crnogorce«. Važno je saopćenje Nenadovića, da su ga i turske vlasti priznavale kao predstavnika Crnogoraca u Carigradu. Iz pripovijedanja Nenadovićevidih vidimo dalje, da mu je pružao zaštitu i okrilje i ruski poslanik u Carigradu. Tog Mišana Martinovića tiče se i događaj opjevan u pjesmi Ljubomira Nenadovića. Martinović je bio tada g. 1859. zatvoren u tursku tamnicu, a iz nje je oslobođen posredstvom ruskog poslanika u Carigradu A. B. Lobancy-Rostovskog.

Od g. 1870. već se ne upotrebljava naziv hrvat-baše za poglavicu Crnogoraca u Carigradu, ali sjećanje o tome ostalo je i docnije. Srpski

pisac Đorđe Petrović (1832—1914) u svojem rječniku »Turske i druge istočanske reči u našem jeziku« (Glasnik Srpskog učenog društva knj. 59) objelodanjenom g. 1884. veli o tom nazivu ovo: »Hrvat-baša, m, od turskoga hrv a t - b a š i, starešina nad crnogorskim nadničarima u Carigradu«.

Crnogorski pisac Andrija Jovičević u djelu »Zeta i Lješkopolje« (Cvijičeva »Naselja i poreklo stanovništva« knjiga 23. str. 390—391) objavljenom g. 1926. objašnjava postanak topografskog naziva R v a t s k a S t u b i c a za mjesto kod Vezirova Mosta na rijeci Morači. Kaže, da je došlo pred 120—150 godina do sukoba između 30 Crnogoraca, koji su se vraćali iz Carigrada, i nekoliko Turaka, pa nastavlja tačno ovako: »Ovo se mesto otada nazvalo Rvatska Stubica. Crnogorci su se u ono doba zvali u Carigradu Rvatima, jer kao Crnogorci koji su u većitoj borbi s Turcima, ne bi mogli opstati među Turcima. Starešina nad Crnogorcima u Carigradu do skora se zvao r v a t b a š a«. Po Jovičeviću nazivali bi se bili dakle Crnogorci u Carigradu Hrvatima već krajem 18. i početkom 19. stoljeća.

Studiju o tome napisao je Risto Dragičević pod naslovom »Hrvat-baša« u cetinjskim »Zapisima« decembra 1939. On izričito iznosi sjećanje starih Crnogoraca, da se crnogorski poglavica u Carigradu zvao »hrvat-baša« ili »rvat-baša«. Objavljuje arhivski dokumenat iz g. 1855., u kojem se, tim doduše neuobičajenim, nazivom spominje Marko Pejović kao predstavnik carigradskih Crnogoraca. Jedan austrijski dokument iz g. 1860. zove tog poglavicu h a r a m b a š a (o čemu Dragičević misli, da je pogrešno mjesto h r v a t - b a š a). U članku iznosi iz cetinjskog Državnog arhiva odlomak pisma senatora popa Ilije Plamenca, kasnijeg dugogodišnjeg crnogorskog ministra vojnog, koje je pisano s Rijeke Crnojevića 18. svibnja 1863. Ivanu Vacliku, crnogorskom konzulu u Skadru. Taj odlomak glasi: »... Milo Šainović i Milo Pera Jovova doma nijesu no su u Anadoliju. Lazo Šainović jest doma i ja sam sila za njega za pitat kako ste pisali. On kaže da su dužni ova trojica ove pare i da su se potpisali da skužaju od Ervata cernogorskija i zeckija i drugija koj su tamo i koj su obetali da daruju crkvi dečanskoj. U toliko dodje nima zapovijed da idu u Cernu Goru na bitku i tako to ostave i kaže kako podje da će te novce skužat...« Ovdje se radi o novcu, koji su Crnogorci i Zećani u Carigradu priložili crkvi u Dečanima. Taj su novac skupljali Milo Šainović, Milo Pera Jovova i Laza Šainović, i o tome radi opravdanja, potpisali priznanicu. Za glagol »opravdati« ovdje se upotrebljava glagol »skužat«. Eto ovdje se Crnogorci i Zećani (koji se razlikuju od Crnogoraca, jer tada Zeta još nije bila u sklopu Crne gore, već tek od g. 1878.) u Carigradu nazivaju Hrvatj crnogorski i zetski. Dragičević, iznoseći izraz »hrvat-baša«, tumači nazivanje Crnogoraca u Turskoj Hrvatima po tom nazivu. Veli naime doslovno: »Od toga naziva u jedno vrijeme čak je postao i izraz »Ervata cernogorskija«, koji je stvarno označavao sve one Crnogorce koji su bili radi pečalbe po Turskoj«.

Prema podacima Dragičevićevim već g. 1870. poglavica Crnogoraca u Carigradu ne zove se više h r v a t - b a š a, već samo k a p e -

t a n. G. 1879. pak Crna Gora je postavila u Carigradu svojeg službenog poslanika, te je tada prestao postojati poglavica crnogorske naseobine u Carigradu.

O tom predmetu pisali su ukratko Mihovil Pavlinović, Ivan Milčetić i Adolf Veber. Mihovil Pavlinović u svojoj političkoj raspravi pisanoj u obliku dijaloga »Razgovor o Slavenstvu, Jugoslavenstvu, Srbo-Hrvatstvu« (treće popravljeno i popunjeno izdanje Zadar g. 1876.) na strani 20. stavlja u usta jednom svome licu ove riječi: »... pa mi svi Bokelji, Crnogorci, Zečani i Primorci u Carigradu od vajkada dobro prolazimo pod imenom Hrvata. Tamo se naš načelnik i danas zove: »hrvat-baša«. O tom, kako se Crnogorci u Carigradu nazivaju Hrvatima, piše i Ivan Milčetić u putopisu »Putne crtice iz Boke i Crne gore« (Vienac g. 1876. br. 41 str. 679). Adolf Veber u svojem putopisu »Put u Carigrad« (Zagreb 1886. str. 171) iznosi svoj razgovor s jednom našom ženom, koja mu je kazala: »al ovdje svi, bili vlasli ili katolici, nezovu sebe drugačije, nego Hrvati«. Veber je bio u Carigradu g. 1885. Iako je pisanje Pavlinovića, Milčetića i Vebera zadahnuto političkom tendencioznošću, možemo im u iznošenju golih podataka vjerovati, jer se uglavnom slaže s onim, što su nam iznijeli srpski i crnogorski pisci Nenadović, Popović, Jovičević i Dragičević.

Posebni članak pod naslovom »Hrvat-baša« napisao je bokeljski pisac S. Vulović (potpisan kao P. G., ali u sadržaju označen pravim imenom) u br. 41. 1892. poznatog zagrebačkog časopisa Vijenca. On nam donosi zanimljive podatke o hrvat-baši, ali i jednu netačnost. On veli: »U koliko mogoh doznati, u samom je Carigradu bilo pet načelnika, koji su se nazivali Hrvat-baša, i to: a) Crnogorski. Ovdje je važno u etnografskom pogledu opaziti, da su ovomu načelniku pripadali malo ne isključivo Zečani; b) Sušanski; c) Spičanski; d) Pastrovski; i e) Grbaljski«. U drugoj jednoj rečenici veli: »U etnografskom pogledu je važno, da načelnici ili starješine ostalih okružja ne nose naslov »hrvat-baša«. Načelnici muhamedanci iz Bosne, koji, kako je poznato, zborne hrvatski, Crnogorci iz ostalih predjela iste Crne Gore, izuzevši Zete, napokon i oni iz krajeva Albanije, gdje se hrvatski zbori, nazivlju se »čaja bosanski«. Možemo se uglavnom pouzdati u razne zanimljive podatke Vulovićeve, no čudno nam je, da napose spominje spičanskog, a napose sušanskog hrvat-bašu, kad znamo, da je selo Sušanj sastavni dio Spiča. Možda je jedan hrvat-baša bio posebno za naseljenike iz Sušnja, a drugi za ostale Spičane, ili se jedan te isti nekad naziva općenito spičanskim, a nekad sušanskim, jer je Sušanj glavno mjesto u Spiču. Spič je tek g. 1878. predan od Turske Austriji. O Crnogorcima nije Vulović bio posve dobro upućen. Iz podataka Nenadovića, Popovića, Jovičevića i Dragičevića vidimo, da je postojao hrvat-baša i onih Crnogoraca iz stare Crne Gore. Vulović nije znao ni za hrvat-bašu Zubaca u Carigradu, o kojem mi donosimo dva dokumenta. Ovo je zanimljiv podatak, koji nam donosi Vulović: »Premda su Spičani bili do nedavno, kako je poznato, turski podanici, ipak bi prikazivali svoja starješinu austrijskoj kancelariji, jer se ova vazda barem držala kao zaštitnica u opće kršćana u Carigradu. Jednako su

radili do nedavno Crnogorci, premda ni oni nijesu bili austrijski podanici«. To se donekle slaže s onim prvim od triju obrazloženja Nenadovićevih. Međutim Nenadović nam dalje ništa ne govori o odnosu crnogorskog hrvat-baše prema austrijskom poslaniku, već nam pošire iznosi prinski odnos hrvat-baše Mišana Martinovića prema ruskom poslaniku. Također iz Dragičevićeva članka znamo, da je crnogorski knez imao ingerenciju u pitanju hrvat-baše. No sigurno i iz ostalih podataka, koje je iznio Dragičević, uvidamo, da se crnogorski hrvat-baša prijavljivao i obraćao prema potrebi i austrijskom i ruskom poslaniku. Za hrvat-bašu iz Spiča, jer su stanovnici odanle pretežno katolici, možemo uzeti zaista kao istinito, da je bio pod okriljem austrijskim. Vulović je imao u rukama dopisa upućenih od austrijskog poslanstva sušanjskom i spičanskom hrvat-baši, te nam citira naslovnu adresu, kojom se ono njemu obraćalo, ovako: »Al Signor N. N. Capitano di Croati di Sušanj, di Spizza . . .«. Vulović nam ne veli, da li su to dopisi iz vremena prije g. 1878. ili poslije te godine.

Iz pripovijedanja Vulovićeve, koji o nekim stvarima govori u prošlom vremenu, a o nekima u sadašnjem, vidi se, da je g. 1892. postojao još za Spičane hrvat-baša, ali bez one opsežne nekadašnje funkcije. O Grbljanima i Paštrovićima u svoje doba ništa ne govori.

U Spiču ima i selo Mišić, koje je naseljeno pravoslavnim življem, a i iz tog sela je bilo naseljenika u Carigradu, te o tom Vulović veli: »Nijesam mogao saznati, od kada postoji Mišićki načelnik, niti kako se do toga došlo, da ga austrijska kancelarija u Carigradu u zvaničnim pismima zove »Capitano degli ortodossi«, svakako to nije davno, a i sveudilj Mišićki seljani, kao i od vjeka tako i danas, većim se dijelom rado podvrgavaju Spičanskom hrvat-baši, pošto ovaj u Carigradu uživa veći upliv i jači ugled kod vlasti i kod gospode«.

Prvi dokument, koji ovdje objavljujemo jest zabilježba o isplati duga Ilije Brajanovića skupa s kamatom od 10% vjerovnicima, i to u iznosu od 5.600.— pijastara, koji je dug od prijašnjeg 9.380.— pijastara reduciran na tu svotu. Datum od 27. siječnja 1863. napisan je drugom rukom. Dokument glasi:

La dette d'Elia Brajanovich avec intérêts de 10% envers ces créanciers de Constantinople Piastres 9380 en caïmé.

Pour pouvoir la payer il vendit pour la somme de Piastres 5600, sa maison, ses meubles et les arbres fruitiers d'un champ qu'il possède (lequel il destine la vente pour les créanciers qu'il a Antivari). Ceux de Constantinople ont accepté cette somme sans aucune difficulté qui leur a donné environ le 59% en voyant l'énorme sacrifice que le pauvre Elia a fait pour les contenter, aux dépens même de sa famille.

Nom des créanciers qui ont accepté cette convention pardevant des témoins. — Stéfan Antunivich, Ivan Milovich, Marco Vretenicich, et Giorgio Vretenicich par procuration quoique présent au remboursement nie avoir été.

Nom des témoins présent à la dite convention d'Elia pardevant les créanciers, savoir:

Dimitri Vizcovich, chef de Croates de Subzé.

Emile Vuccettich.

Andrea Vretenicich,

Pietro Brajanovich. —

Créance débiteurs¹ Créanciers

Marco Vretenicich. P. 6.800

Stéfan Antunivich. 1.880

Ivan Milovich. 400

Stéfan Vretenicich. 300

Total: Piastres 9.380

Ils ont reçu suivant les conventions a 59%² pour cent, savoir

Stefan Antunovich Ps 1119*09

Ivan Milovich 250*36

Marco et Giorgio Vretenicich 4059*02

a donner a Stefan Vretenicich 170*39

P 5600

Constantinople le 27 Janvier 1863

Drugi dokument glasi:

Office des Latins,
sujets de la Sublime Porte
a Constantinople

Signore!

Ella è invitata o da rimettere al latore contro regolare ricevuta od a dare tenere al sottoscritto il di lei sigillo di Capo—Croato dei Latini Zupzali, Spero ch' Ella farà ragione a questo invito ed intanto le offro le mie più distinte salutazioni.

Constantinopoli, addi 6 Ottobre 1865.

Pel Direttore
Il Gerente

Potpis je nečitljiv, a akt ima i turski muhur.

Akt se sastoji od dva lista, od kojih je ispisan samo prvi, te je presavijen po starom načinu za otpremu bez kuverte, pa je na tako presavijenom aktu bila napisana (na četvrtoj strani) ova još sada sačuvana adresa:

Al Signor Mitro Biscovich
etc. etc. etc.

in

Antivari

Akt je bio zapečaćen, te se poznaju ostaci pečata. Ovaj akt napisan je na službenom formularu, jer je intestacija ureda na francuskom jeziku tiskana na sredini vrha prve strane. Latini znači katolici.

¹ precrtano u originalu.

² precrtano u originalu.

Iz ovog akta saznajemo, da je postojao ured Latina (t. j. katolika), podanika turskih, u Carigradu, koji je eto imao i svoje tiskane formulare i svoj muhur. Dalje vidimo, da je u sastavu tog ureda postojao i hrvatski poglavica naseljenika iz Zubaca, koji je imao svoj pečat. Iz ovog akta se vidi, da je hrvatski poglavica Zubaca u Carigradu Mitro Biscovich (ili tačnije Visković, jer je očito mjesto V napisano ovdje B) otišao bio kući u Zupce u području Bara i odnio sa sobom taj pečat. Očito je tada dužnost poglavice preuzeo drugi, a odnosni ured, zvan »Office des Latins, sujets de la Sublime Porte«, šalje mu u Bar akt, potpisan od zamjenika direktora, kojim se poziva, da taj pečat vrati tom uredu. Bio bi dalji predmet istraživanja pobliže proučiti funkciju i organizaciju tog ureda, čiji je on organ zapravo bio, da li turski ili poslanstva neke evropske velike vlasti (Austrije ili Francuske). Taj ured je uredovao i na francuskom i na talijanskom jeziku, koji su bili rašireni na Mediteranu. I ona naprijed objelodanjena zabilježba napisana je francuski. Iz oba objelodanjena dokumenta vidi se, da su i Zupci naseljeni u Carigradu imali svoga poglavicu, koji se u prvom, francuski pisanom dokumentu zove *chef de Croates de Subzé*, a u ovom talijanski pisanom *Capo—Croato dei Latini Zupzaci*. To je svakako bio zubački Hrvat-baša u Carigradu.

Zupci su upotrebljavali latinicu kao svoje pismo, a u ovom obiteljskom arhivu sačuvalo se više dokumenata pisanih hrvatskim jezikom latinicom iz 19. stoljeća, koji su zaista s jezičnog stajališta zanimljivi. Imao sam pri ruci jedno pismo iz g. 1830., jedno iz g. 1835. i jedno nedatirano. Pravopis je stari po talijanskom načinu, sličan onome, kakav se u Dalmaciji upotrebljavao. Iz arhiva Vickovića vidio sam jednu zadužnicu iz g. 1873. pisanu i tada još tim starim pravopisom.

R é s u m é

INTERPRÉTATION DE L'APPELLATION «HRVAT-BAŠA», D'APRÈS LES DONNÉES TROUVÉES DANS LES ARCHIVES DE LA FAMILLE VICKOVIĆ À ZUPCI PRÈS DE BAR

L'auteur publie deux documents provenant de Constantinople et trouvés dans les archives de la famille Vicković à Zupci près de Bar. Le premier, rédigé en français, est daté du 27 janvier 1863 alors que le deuxième, rédigé en italien, est du 6 octobre 1865. Le chef des personnes originaires de Zubac et établies à Constantinople est appelé, dans le document français, «chef de Croates de Subzé» et «Capo Croato dei Latini Zupzaci» dans le document italien. Le terme «latini» dans ce dernier signifie «catholiques». Cette appellation correspond à l'appellation usuelle Hrvat-baša. L'auteur publie des données d'où il ressort que, à cette époque, même les chefs des personnes originaires du Monténégro, des régions de la Zeta, de Grbalj et de Spič s'appelaient à Constantinople également Hrvat-baša.